

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ПОЛТАВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЮРІЯ КОНДРАТЮКА

В. О. Онищенко, А. Ю. Бережна,
Л. О. Птащенко, І. Б. Чичкало-Кондрацька

Ф І Н А Н С И

(ДЕРЖАВНІ, КОРПОРАТИВНІ, МІЖНАРОДНІ)

ПІДРУЧНИК

ДЛЯ СТУДЕНТІВ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ

Видавництво
«Центр учбової літератури»
Київ – 2015

УДК 336(075.8)
ББК 65.261-93я73
Ф 59

Рецензенти:

Вожжов А. П. – доктор економічних наук, професор, Севастопольський національний технічний університет;

Іванов Ю. Б. – доктор економічних наук, професор, Харківський національний економічний університет;

Карлова О. А. – доктор економічних наук, доцент, Харківська національна академія міського господарства.

Ф 59 **Фінанси (державні, корпоративні, міжнародні)** [підручник] / За ред. В.О. Онищенко / В. О. Онищенко, А. Ю. Бережна, Л. О.Птащенко, І. Б. Чичкало-Кондрацька.– К. : «Центр учбової літератури», 2015. – 600 с.

ISBN 978-617-673-398-0

У підручнику розглянуто основи функціонування державних, корпоративних та міжнародних фінансів, управління державними фінансами, фінансові аспекти діяльності вітчизняних та міжнародних корпорацій, а також бюджетні систему й процес, проблеми державного кредиту й державного боргу. Визначено напрями управління й контролю у сфері державних фінансів.

Висвітлюються питання управління діяльністю корпорацій за допомогою фінансових інструментів, основи управління резервами корпорацій і капіталом. Розглядаються світовий фінансовий ринок, напрями міжнародних фінансових відносин, організація міжнародних розрахунків і валютних операцій та місце України у світовому фінансовому просторі.

Для студентів і викладачів економічних спеціальностей. Буде корисним для спеціалістів фінансово-економічних служб і фахівців у сфері фінансів.

УДК 336(075.8)
ББК 65.261-93я73

ISBN 978-617-673-398-0

© В. О. Онищенко, А. Ю. Бережна, Л. О.Птащенко,
І. Б. Чичкало-Кондрацька., 2015.
© «Видавництво «Центр учбової літератури», 2015.

Автори підручника

Онищенко Володимир Олександрович, д. е. н., професор,
заслужений працівник освіти України, ректор ПолтНТУ,

Бережна Алла Юріївна, к. е. н., доцент кафедри фінансів
і банківської справи ПолтНТУ, начальник регіонального
відділення ФДМУ в Полтавській області,

Птащенко Ліана Олександрівна, д. е. н., професор
кафедри фінансів і банківської справи ПолтНТУ,

Чичкало-Кондрацька Ірина Борисівна, д. е. н., професор,
завідувач кафедри міжнародної економіки та маркетингу ПолтНТУ,
присвячують це видання ювілейній річниці
Полтавського національного технічного університету
імені Юрія Кондратюка.

Передмова	11
ЧАСТИНА ПЕРША. ДЕРЖАВНІ ФІНАНСИ	13
Розділ 1. БЮДЖЕТ ТА ДЕРЖАВНИЙ КРЕДИТ У СИСТЕМІ ДЕРЖАВНИХ ФІНАНСІВ	14
Тема 1. СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНА СУТНІСТЬ ДЕРЖАВНИХ ФІНАНСІВ	14
1.1. Сутність та роль державних фінансів	14
1.2. Організаційно-правова основа державних фінансів.	20
1.3. Державні фінанси в системі перерозподілу ВВП	24
1.4. Генеза державних фінансів як науки	27
Контрольні запитання та завдання	37
Тема 2. БЮДЖЕТНА СИСТЕМА ЯК СИСТЕМОУТВОРЮЧИЙ ЕЛЕМЕНТ ДЕРЖАВНИХ ФІНАНСІВ	38
2.1. Основи розбудови бюджетної системи України.	38
2.2. Доходи та видатки як складові бюджету.	42
2.3. Дефіцит та фінансування бюджету.	52
2.4. Бюджетні правовідносини.	57
2.5. Теоретичні підходи до прийняття бюджетних рішень.	59
Контрольні запитання та завдання	63
Тема 3. БЮДЖЕТНИЙ ПРОЦЕС	64
3.1. Стадії та учасники бюджетного процесу.	64
3.2. Бюджетне прогнозування та бюджетна політика	67
3.3. Щорічне планування Державного та місцевих бюджетів	75
3.4. Організація виконання бюджетів	85
3.5. Звітність про виконання бюджету	89
Контрольні запитання та завдання	92
Тема 4. МЕХАНІЗМ МІЖБЮДЖЕТНИХ ВІДНОСИН	94
4.1. Поняття міжбюджетних відносин та їх розвиток в Україні	94
4.2. Елементи механізму міжбюджетних відносин	99
4.3. Розмежування дохідних та видаткових повноважень між бюджетами	100
4.4. Організація фінансового вирівнювання	105

4.5. Досвід застосування міжбюджетних трансфертів в інших країнах	117
Контрольні запитання та завдання	121
Тема 5. ДЕРЖАВНИЙ КРЕДИТ І ДЕРЖАВНИЙ БОРГ	122
5.1 Економічна природа державного кредиту, його форми	122
5.2. Утворення та погашення державного боргу.	128
5.3. Управління державним боргом	137
5.4. Ризики, пов'язані з управлінням боргом	140
5.5. Стратегія управління державним боргом, боргова безпека	145
Контрольні запитання та завдання	151
Розділ 2. ЦІЛЬОВІ ФОНДИ ФІНАНСОВИХ РЕСУРСІВ ТА УПРАВЛІННЯ ДЕРЖАВНИМИ ФІНАНСАМИ	152
Тема 6. ФІНАНСОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СОЦІАЛЬНИХ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ ДЕРЖАВИ	152
6.1. Соціальні зобов'язання держави та державні соціальні стандарти	152
6.2. Мінімальна заробітна плата як соціальна гарантія держави	161
6.3. Надання соціальної допомоги, пільг, субсидій	166
6.4. Міжбюджетні відносини щодо фінансування соціальних програм	170
6.5. Критерії та індикатори оцінювання соціальної орієнтації бюджету	176
Контрольні запитання та завдання	178
Тема 7. ЦІЛЬОВІ ФОНДИ ФІНАНСОВИХ РЕСУРСІВ.	179
7.1. Фінансовий механізм реалізації соціального захисту	179
7.2. Фінансове збалансування Пенсійного фонду	185
7.3. Фонд загальнообов'язкового державного соціального страхування України на випадок безробіття	196
7.4. Фонд соціального страхування від нещасних випадків	199
7.5. Фонд соціального страхування з тимчасової втрати праездатності	204
7.6. Основні складові та напрями системи соціального захисту інвалідів	209
Контрольні запитання та завдання	215
Тема 8. УПРАВЛІННЯ ДЕРЖАВНИМИ ФІНАНСАМИ	217
8.1. Система управління державними фінансами	217
8.2. Органи оперативного управління державними фінансами	221
8.3. Стратегія розвитку системи управління державними фінансами	238
Контрольні запитання та завдання	242

Тема 9. ДЕРЖАВНИЙ ФІНАНСОВИЙ КОНТРОЛЬ	244
9.1. Система державного фінансового контролю	244
9.2. Бюджетні правопорушення та відповідальність за них	253
9.3. Проведення перевірок, ревізій Рахунковою палатою України.	255
9.4. Проведення ревізій, перевірок, аудиту органами Державної фінансової інспекції	257
Контрольні запитання та завдання	258
РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА	260

ЧАСТИНА ДРУГА. КОРПОРАТИВНІ ФІНАНСИ 263

Розділ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ КОРПОРАТИВНИХ ФІНАНСІВ ТА УПРАВЛІННЯ ФІНАНСОВИМИ АКТИВАМИ КОРПОРАЦІЙ 264

Тема 1. ОСНОВИ ФУНКЦІОНУВАННЯ КОРПОРАТИВНИХ ФІНАНСІВ	264
1.1. Фінансова система та її елементи. Фінансовий ринок	264
1.2. Корпоративні утворення та їх роль у національній економіці. Поняття, види господарських товариств	268
1.3. Переваги і недоліки корпоративної форми організації підприємництва.	271
1.4. Предмет і сутність фінансів корпорацій	272
1.5. Фінансові аспекти корпоративного управління	274
1.6. Зарубіжний досвід розвитку фінансових відносин у корпораціях	276
Контрольні запитання та завдання	278
Тема 2. ФІНАНСОВИЙ РИНОК ТА НАВКОЛИШНЄ СЕРЕДОВИЩЕ. ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ КОРПОРАЦІЙ	279
2.1. Структура фінансового ринку	279
2.2. Фондовий ринок як основна складова фінансового ринку корпорацій	280
2.3. Роль та місце фінансів у корпорації. Фінансове навколишнє середовище	288
2.4. Принципи організації фінансових корпорацій	289
2.5. Напрями формування корпоративних фінансів	290
2.6. Рух фінансових ресурсів.	291
2.7. Функції фінансів корпорації	293
2.8. Фінансова політика корпорації	295
Контрольні запитання та завдання	297

Тема 3. УПРАВЛІННЯ СТРУКТУРОЮ КАПІТАЛУ КОРПОРАЦІЇ . . .	298
3.1. Теорії управління корпоративним капіталом	298
3.2. Акціонерний капітал, його формування та складові	302
3.3. Ціна капіталу та складових, що її формують	307
3.4. Маржинальна (гранична) вартість капіталу	311
3.5. Політика корпорацій щодо структури капіталу	312
3.6. Зміна величини статутного капіталу акціонерного товариства	316
Контрольні запитання та завдання	321
Тема 4. УПРАВЛІННЯ ГРОШОВИМИ ПОТОКАМИ Й АКТИВАМИ КОРПОРАЦІЇ	322
4.1. Поняття та види грошових потоків корпорації	322
4.2. Інструментарій управління грошовими потоками.	329
4.3. Формування грошових активів корпорації.	339
4.4. Тотальне управління грошима в системі збереження корпоративних інтересів	340
Контрольні запитання та завдання	347
Тема 5. УПРАВЛІННЯ ОПЕРАЦІЙНИМ ПРИБУТКОМ КОРПОРАЦІЇ	348
5.1. Прибуток як фінансова категорія.	348
5.2. Операційний аналіз результатів діяльності корпорації.	350
5.3. Вплив операційного важеля на досягнення беззбитковості корпорації	355
Контрольні запитання та завдання	357
Тема 6. ЕМІСІЯ АКЦІЙ ТА ДИВІДЕНДНА ПОЛІТИКА КОРПОРАЦІЇ	359
6.1. Етапи формування емісійної політики корпорації	359
6.2. Основні типи дивідендної політики	361
6.3. Фактори, що характеризують інвестиційні можливості корпорації	362
Контрольні запитання та завдання	364
Розділ 2. СИСТЕМА РЕАЛІЗАЦІЇ ІНСТИТУТУ КОРПОРАТИВНИХ І ПЕРЕВАЖНИХ ПРАВ ВЛАСНИКІВ. ОСНОВИ УПРАВЛІННЯ ФІНАНСОВИМИ ІНВЕСТИЦІЯМИ	366
Тема 7. РЕЗЕРВИ КОРПОРАЦІЇ ТА ЗАХИСНІ ФУНКЦІЇ ВЛАСНОГО КАПІТАЛУ.	366
7.1. Функції власного капіталу	366
7.2. Види резервного капіталу та джерела його формування	367

7.3. Санація балансу	370
Контрольні запитання та завдання	370
Тема 8. КОРПОРАТИВНІ ПРАВА ТА КУРСИ АКЦІЙ	371
8.1. Статутний капітал і корпоративні права	371
8.2. Балансовий і ринковий курси акцій	372
8.3. Курс емісії корпоративних прав	374
8.4. Переважне право власників на придбання акцій (часток)	375
Контрольні запитання та завдання	377
Тема 9. ФІНАНСОВІ АСПЕКТИ РЕОРГАНІЗАЦІЇ КОРПОРАЦІЇ	378
9.1. Загальні поняття та передумови реорганізації	378
9.2. Укрупнення корпорації	380
9.3. Реорганізація корпорації, спрямована на її розукрупнення	385
9.4. Перетворення корпорації	387
Контрольні запитання та завдання	389
Тема 10. РИНОК ЦІННИХ ПАПЕРІВ, ФІНАНСОВІ ПОСЕРЕДНИКИ В СИСТЕМІ КОРПОРАТИВНОГО УПРАВЛІННЯ	390
10.1. Поняття цінних паперів, їх класифікація та категорії	390
10.2. Вимоги до цінний паперів	392
10.3. Функції цінних паперів	393
10.4. Фінансові посередники на ринку цінних паперів	393
Контрольні запитання та завдання	396
Тема 11. ФІНАНСОВІ ІНВЕСТИЦІЇ КОРПОРАЦІЙ	397
11.1. Сутність і класифікація інвестицій корпорації	397
11.2. Оцінювання доцільності фінансових інвестицій, методи оцінювання	398
11.3. Формування портфеля цінних паперів та управління ним	401
11.4. Моделі оптимізації інвестиційного портфеля	402
Контрольні запитання та завдання	406
Тема 12. ОСНОВИ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ МАТЕМАТИКИ. МЕТОДИЧНИЙ ІНСТРУМЕНТАРІЙ ОЦІНЮВАННЯ ГРОШОВИХ АКТИВІВ ТА ФІНАНСОВИХ ІНСТРУМЕНТІВ ІНВЕСТУВАННЯ	407
12.1. Концепція і методичний інструментарій оцінювання вартості грошей у часі	407
12.2. Методичний інструментарій визначення теперішньої та майбутньої вартості грошей за схемою простих і складних відсотків	409

12.3. Базова модель оцінювання фінансових активів (DCF- модель)	413
12.4. Моделі оцінювання облігацій	414
12.5. Визначення поточної вартості акцій	418
Контрольні запитання та завдання	423
РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА	424
ЧАСТИНА ТРЕТЯ. МІЖНАРОДНІ ФІНАНСИ	425
Розділ 1. СИСТЕМА МІЖНАРОДНИХ ФІНАНСІВ ТА СВІТОВИЙ ФІНАНСОВИЙ РИНОК	426
Тема 1. СУТНІСТЬ МІЖНАРОДНИХ ФІНАНСІВ	426
1.1. Теорія наукового пізнання міжнародних фінансів	426
1.2. Міжнародні фінанси у системі міжнародних фінансових відносин	427
1.3. Еволюція міжнародних фінансів та їх функції	429
Контрольні запитання та завдання	430
Тема 2. СВІТОВИЙ ФІНАНСОВИЙ РИНОК ТА ЙОГО СТРУКТУРА	431
2.1. Організаційні засади світового фінансового ринку	431
2.2. Функціональна структура світового фінансового ринку	434
2.3. Класифікація міжнародного фінансового ринку за географічною ознакою	438
2.4. Міжнародний фондовий ринок	440
2.5. Стратегічні напрями інтеграції України до світового фінансового ринку	453
Контрольні запитання та завдання	469
Тема 3. СВІТОВА ВАЛЮТНА СИСТЕМА ТА ВАЛЮТНИЙ РИНОК.	470
3.1. Світова валютна система та її еволюція	470
3.2. Елементи світової валютної системи	476
3.3. Валютні цінності та світовий валютний ринок	479
3.4. Структура світового валютного ринку	485
3.5. Операції на міжнародних валютних ринках	489
Контрольні запитання та завдання	493
Тема 4. ПЛАТІЖНИЙ БАЛАНС	494
4.1. Економічний зміст, структура та методологія складання платіжного балансу.	494

4.2. Чинники, що впливають на платіжний баланс	505
4.3. Методи регулювання платіжного балансу	506
4.4. Стан платіжного балансу України	515
Контрольні запитання та завдання	519
Розділ 2. МІЖНАРОДНІ ФІНАНСОВІ ВІДНОСИНИ ТА ЇХ РОЗВИТОК В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ	520
Тема 5. МІЖНАРОДНИЙ КРЕДИТ ТА МІЖНАРОДНІ БАНКІВСЬКІ ОПЕРАЦІЇ	520
5.1. Міжнародний кредит як елемент міжнародного ринку пози- кових капіталів	520
5.2. Основні форми і види міжнародного кредиту	528
5.3. Банківські операції на міжнародних ринках	539
Контрольні запитання та завдання	542
Тема 6. МІЖНАРОДНІ ІНВЕСТИЦІЇ	543
6.1. Економічна сутність та форми міжнародних інвестицій	543
6.2. Прямі та портфельні іноземні інвестиції	546
6.3. Участь України у системі міжнародних інвестицій	557
Контрольні запитання та завдання	564
ТЕМА 7. МІЖНАРОДНІ ФІНАНСОВІ ОРГАНІЗАЦІЇ ТА СПІВПРАЦЯ УКРАЇНИ З НИМИ	565
7.1. Міжнародні валютно-кредитні організації	565
7.2. Взаємодія України з міжнародними фінансовими організаціями	583
Контрольні запитання та завдання	596
РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА	597

П е р е д м о в а

Важливим елементом у національній економіці є фінансова система, котра повинна забезпечувати стабільність її розвитку й зростання. Сегментами фінансової системи є державні фінанси, фінанси суб'єктів підприємництва, значну питому вагу яких складають корпоративні фінанси, а також міжнародні фінанси. Фінансова система є головним інструментом розвитку економічних процесів у будь-яких сферах і галузях, а ефективність управління фінансами впливає на стан економічної безпеки та дозволяє мінімізувати вразливість країни від впливу затяжних кризових явищ на світових ринках. З огляду на це одним із пріоритетних завдань вищих навчальних закладів, які здійснюють підготовку за напрямом «економіка і підприємство» освітньо-кваліфікаційних рівнів «бакалавр» і «магістр», є професійна підготовка висококваліфікованих фахівців, котрі добре обізнані у фінансах, особливостях їх функціонування, розуміють і здатні розв'язувати проблеми державних і корпоративних фінансів, а також адаптувати свою діяльність до вимог та тенденцій світових фінансових систем. При цьому слід усвідомлювати, що важливу роль в управлінні фінансовими ресурсами відіграють форми власності підприємницьких структур. Це означає, що за умов функціонування державної та недержавної форм власності є принципова різниця в управлінні фінансовими ресурсами. Перш за все, вона проявляється у відмінності організаційних і управлінських структур, джерел надходження і витрачання ресурсів, що значно впливає на процес управління. Основним джерелом фінансових ресурсів державних підприємств є державне фінансування, яке забезпечує їх певний, не завжди оптимальний рівень, тоді як підприємства недержавних форм власності забезпечують власні потреби в ресурсах самостійно.

Підручник «Фінанси» (державні, корпоративні, міжнародні), підготовлений колективом авторів Полтавського національного технічного університету імені Юрія Кондратюка за загальною редакцією ректора університету, д.е.н., проф. В.О. Онищенко, складається з трьох частин: державні фінанси, корпоративні фінанси та міжнародні фінанси. Кожні частини структуровані відповідно до вимог освітньо-професійних програм підготовки бакалавра галузі знань 0305 «економіка та підприємство».

Згідно з авторською концепцією частини укладені відповідно до кредитно-модульної системи, кожна містить два змістовні розділи (модулі). Тематичні розділи завершуються контрольними запитаннями та завданнями, що підвищує роль самостійної роботи студентів й інших користувачів підручника.

У першій частині «Державні фінанси» розглянуто сутність державних фінансів, бюджетної системи й бюджетного процесу, визначено інструментарій міжбюджетних відносин та виконання бюджету, розглянуто механізми державного фінансування соціальних програм та реалізації державної соціальної політики, проблеми державного кредиту й державного боргу, визначено напрями управління й контролю у сфері державних фінансів.

Друга частина присвячена розгляду теоретичних засад корпоративних фінансів та управління діяльністю корпорацій за допомогою фінансових інструментів, визначенню фінансових аспектів діяльності вітчизняних корпорацій. Викладено систему реалізації інституту корпоративних і переважних прав власників та основи управління резервами корпорацій і капіталом.

Складовими третьої частини є система міжнародних фінансів, міжнародні фінансові відносини та світовий фінансовий ринок. Розглянуто валютну систему, платіжний баланс країн світу. Визначено організацію міжнародних розрахунків і валютних операцій, діяльність міжнародних банків та місце України у світовому фінансовому просторі.

Пропонований підручник розкриває багато теоретичних і практичних проблем державних, корпоративних та міжнародних фінансів, повноє навчальну та наукову літературу з питань управління фінансами на мезо-, макро- та мікрорівнях. Цей підручник розрахований, в першу чергу, на студентів економічних спеціальностей усіх форм навчання, які вивчають дисципліни «Фінанси», «Фінанси корпорацій», «Міжнародні фінанси», а також викладачів та фахівців у сфері фінансів.